

Формування фахівця нового типу неможливе без цілеспрямованої організації його самостійної роботи, яка є обов'язковим видом навчальної діяльності під час навчання у ВНЗ. Готовність до самонавчання з іноземної мови дозволяє студентам підтримувати і розвивати систему їхньої безперервної мовної освіти, забезпечує можливість самостійно підтримувати й удосконалювати свій мовний рівень. Самостійна робота студентів з іноземної мови допомагає їм засвоювати знання, оволодівати вміннями та навичками, досягати практичного володіння мовою, що дозволяє використовувати її в повсякденному спілкуванні, професійно спрямованій комунікації, діловому мовленні, а також у науковій роботі. Самостійна робота упродовж усього життя може зробити людину справжнім професіоналом і знавцем своєї справи.

Список використаних джерел

1. Болонський процес: документи. – К.: Вид-во Європейського університету, 2004. – 168 с.
2. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психология высшей школы / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Минск : Изд-во БГУ им. Ленина, 2004. – 383 с.
3. Самостоятельная внеаудиторная учебная работа студентов как средство совершенствования учебно-воспитательного процесса по иностранным языкам в вузе / Е. Иващик // Формирование коммуникативной иноязычной компетенции / Сб. научн. тр. Моск. гос. линг. ун-та. – 2005. – Вып. 42. – С. 32-42.
4. Нечаев В.Я. Социология образования / В.Я. Нечаев. – М. : Наука, 2005. – 54 с.
5. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн // Компетентний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / За заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: "К.І.С.", 2004. – С. 16-25.
6. Савченко О.Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти // Компетентний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / За заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: "К.І.С.", 2004. – С. 34-36.

The ways of efficient organization of students' independent after-class work on a foreign language helps them to acquire knowledge, to develop skills and habits, to achieve the practical knowledge of a foreign language that helps to use it in everyday, professional and business communication and also in their research work have been considered in the article.

Key words: *after-class activities; credit and module system, cognitive activity, skills.*

УДК 373.5:811.112.2(477)"19"

Калинюк Т. В.*

РОЗВИТОК ФОРМ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ШКОЛАХ З ПОГЛИБЛЕНИМ ВИВЧЕННЯМ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В УРСР (40-І-КІНЕЦЬ 80-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті висвітлено особливості розвитку найосновніших форм навчальної діяльності у школах з поглибленим вивченням німецької мови упродовж другої половини ХХ століття.

Ключові слова: *форма навчання, стратегія навчання, іноземна мова.*

Створення сприятливих умов для всебічного розвитку здібностей і можливостей кожного школяра в умовах школи з поглибленим вивченням іноземної мови, зумовлює активний пошук ефективних форм навчальної діяльності. Вважаємо, що тут доречним стане звернення до досвіду використання їх у практиці роботи школи з поглибленим вивченням німецької.

* © Калинюк Т. В., 2012

Проблема розвитку, класифікації форм навчання висвітлено у педагогічних працях Я. Коменського, К. Ушинського, В.Оконь, Ч. Купісевича, І. Лернера, І. Підласого, І. Чередова та інших, з точки зору методики викладання німецької мови – Н. Бориско, О. Миролюбова, А. Рацул, І. Салістри, В. Цетлін.

Мета статті полягає в аналізі особливостей розвитку найосновніших форм навчальної діяльності у школах з поглибленим вивченням німецької мови упродовж другої половини ХХ століття.

Вияв і систематизація особливостей розвитку форм організації навчальної діяльності у школах з поглибленим вивченням німецької мови упродовж другої половини ХХ століття здійснено на основі: загальних особливостей розвитку дидактичної системи радянської школи; теоретико-методичних підходів до організації процесу викладання іноземної мови у загальноосвітній школі; вимог, що поставали перед практикою навчання; періодичних змін у змісті іншомовного компоненту освіти (навчальні плани, програми тощо); потреби у розвитку тих форм навчальної діяльності, що безпосередньо забезпечують цілі і завдання спеціальної дидактики іноземної мови.

Специфіка проаналізованого матеріалу передбачає узгодження особливостей тлумачення (у контексті часу) основних педагогічних понять та дидактичних категорій. Для чіткості зіставлення паралельно вживатимемо їхні історичні та сучасні відповідники.

Виявлено, що поняття «форма організації навчання», «форма навчання», «форма навчальної діяльності на занятті» використовуються дидактикою іноземної мови у контексті трактувань загальної дидактики як «зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя та учнів, що здійснюється в установленому порядку і в певному режимі» [1, с. 186]. Аналіз форм організації навчання у спеціалізованих школах проводитимемо за класифікацією, запропонованою І. П. Підласим. З огляду на це розрізнятимемо:

- за кількістю учнів – масові, колективні, групові, мікрогрупові, індивідуальні форми навчання;
- за дидактичною метою – форми теоретичного навчання: лекція, факультатив, гурток, конференція; комбінованого або змішаного типу: урок, семінар, домашня робота, консультація; практичного навчання – практикуми;
- за місцем навчання – шкільні форми: урок, лабораторні роботи; позашкільні – екскурсія, домашня самостійна робота, заняття на підприємстві [2, с. 389].

Систематизація результатів навчальної діяльності шкіл з поглибленим вивченням німецької мови дозволяє констатувати наявність як урочних, так і позаурочних форм навчальної діяльності, метою яких було забезпечення ефективності навчально-виховного процесу, шляхом пропаганди важливості вивчення іноземних мов. Позанавчальна діяльність акцентувалася на обміні досвідом роботи вчителів, проведенні позакласної роботи в гуртках іноземної мови, факультативах, клубах інтернаціональної дружби, піонерських і комсомольських зборах, випусках стінгазет, радіогазет, підготовці і проведенні конкурсів, олімпіад з іноземної мови, створенні шкільної бази методичної літератури, книг для читання учнів.

Аналіз форм навчання виявив, що воно відбувалося лише в очній формі, вечірніх шкіл такого типу не було. Використовувалися усі форми навчальної діяльності – індивідуальна, колективна і групова, однак остання – порівняно менше.

У методичних розробках та наукових публікаціях виділялися «загальні», «вибіркові», «епізодичні» форми роботи [3, с. 39]. «Загальна» форма – де всі учні працюють над одним матеріалом і виконують однакові завдання. «Вибіркова» робота над однією статтею окремого учня або декількох груп учнів (2-3). Але при цьому увесь клас працює з одним текстовим матеріалом. Робота здійснювалася індивідуально, під керівництвом вчителя. «Епізодична» форма роботи здійснювалася так: періодично, наприклад, раз у два місяці, вчитель давав учням по черзі домашнє завдання по газеті. Кожному пропонувався окремий номер. Спочатку такі завдання отримували найкращі учні, але з часом увесь клас був залучений до роботи. Алго-

ритм виконання завдання виглядав так: 1) вибір номеру газети, 2) вибір статті, 3) конкретне індивідуальне завдання для учня, 4) домашня підготовка протягом періоду, визначеного вчителем, 5) звіт учня у класі.

Методисти наголошували, що на уроці повинні переважати фронтальні та колективні види навчальної діяльності, такі як фронтальне складання речень по аналогії з поданими реченнями-зразками, запитання до тексту, картин або малюнків, робота з підстановчими таблицями, колективне читання окремих слів, речень, текстів. Нерідко учні разом уголос повторювали сказане вчителем.

Узагальнюючи форми організації навчання у школах з поглибленим вивченням німецької мови, відмітимо їх близькість до форм типової школи: урок, факультативні та позаурочні заняття, шкільні екскурсії (на природу, виробництво, по місту тощо, під час яких учні спілкувалися німецькою мовою).

Процес аналізу наукових джерел з проблем методики викладання німецької мови дозволяє констатувати, що урок німецької істотно відрізнявся від уроків інших загальноосвітніх дисциплін спрямованістю на формування практичних умінь та навичок мовленнєвої діяльності; високим рівнем активності учнів, включених у мовленнєву діяльність.

Як виявлено, у 40-50-х роках методистами (О. Михайлова, І. Салістра, В. Цетлін та ін.) було запропоновано класифікацію уроків іноземної мови, яка повторювала загальнодидактичну: урок пояснення, урок закріплення, урок повторення, урок контролю, урок читання, урок перекладу, урок усного мовлення тощо. Поряд з цим, у відповідності до основної теми уроку І. Салістра виокремлював: урок граматики, урок фонетики, урок лексики. Поєднуючи мету та тему уроку, І. Салістра виділяв урок пояснення граматики, урок закріплення граматики, урок повторення лексики тощо [4, с. 46]. На практиці вчителі часто використовували уроки комбінованого типу.

В.С. Цетлін наголошувала на тому, що урок іноземної мови потрібно розглядати не ізольовано, а у системі – «система уроків», де поряд з вивченням мовного матеріалу здійснюється одночасний розвиток умінь та навичок учнів [5, с. 243]. Система уроків об'єднується за зазвичай або темою для розвитку усного мовлення, або текстом для читання. Поряд з цим, в основі системи уроків лежить і мовний матеріал, який слугує базою для формування умінь та навичок.

У 60-х роках увага методистів зосереджується на комунікативній спрямованості уроку, що зумовило перегляд його структури, розширення типів. Уточнюється поняття «система уроків» – «сукупність уроків, які об'єднані набором одиниць мовного матеріалу, темою для усного мовлення або текстом для читання» [5, с. 397].

Дослідження типології уроків у 80-х роках було продовжене Ю. Пассовим, Н. Гезом. Зокрема, Ю. Пассов запропонував, враховуючи етапи формування мовленнєвих умінь учнів, розрізнити такі їх типи: «I тип – уроки формування мовленнєвих навичок; II тип – уроки удосконалення мовленнєвих навичок; III тип – уроки розвитку мовленнєвих умінь» [6, с. 72].

Структура уроку включала такі елементи: початок уроку, опитування учнів (фронтальне, індивідуальне), пояснення та первинне закріплення навчального матеріалу, повторення (закріплення), повідомлення домашнього завдання з відповідними поясненнями, закінчення уроку [4, с. 43]. Характерною особливістю організації навчального процесу з німецької мови був похвилинний розподіл часу, відведеного на кожен етап уроку, який контролювався дирекцією школи. Прикладом такої типової структури є структура уроку, розроблена І. Салістрою:

1. Початок уроку (привітання, бесіда з черговим, повідомлення плану уроку) – 2 хв.
2. Фронтальна робота (перевірка домашнього завдання, повторення слів, відмінювання дієслів) – 10 хв.
3. Пояснення нового буквосполучення та його первинне закріплення – 6 хв.
4. Робота над новим текстом: пояснення нових слів (8 хв.), розповідь вчителя за картинкою (5 хв.), контроль розуміння розповіді (5 хв.), читання текстів учителем та учнями (5 хв.)
5. Домашнє завдання – 2 хв.
6. Кінець уроку (підведення підсумків) – 2 хв. Всього – 45 хв.

Встановлено, що на початку 60-х років широкої популярності набувають нові типи уроків з німецької мови, так як урок розвитку мовлення (з використанням картинок, діафільмів, кінофільмів), урок-екскурсія на виробництво, у колгосп, на природу, урок усний-журнал, урок роботи над синтетичним читанням, яке учні заздалегідь готували вдома. На практиці вчителі намагалися удосконалити стандартну структуру уроку в напрямі більшої активізації роботи учнів, розширення їх самостійної роботи, розвитку творчих здібностей.

У 80-х роках вчителі почали використовувати нетрадиційні уроки в дискусійній, ігровій та дослідницькій формах.

Встановлено, що в рамках курсів «Технічного перекладу», «Машинопису» використовували різні форми організації навчання: урок, лекція, семінар або практикум, літні виробничі практики. Зі свідчень вчителів стало відомо, під час літніх канікул для учнів 9-10 класів організовувалася виробнича практика з технічного перекладу в установах і на підприємствах. На період практики учні ставали членами трудового колективу. Робочий день учня-практиканта становив 4 години. План проходження практики передбачав: ознайомлення учнів з організацією праці, науково-дослідною роботою, охороною праці, обладнанням цехів, лабораторій, майстерень; ознайомлення із завданнями і організаційною структурою відділу науково-технічної інформації, роботою перекладачів-спеціалістів, наявними словниками, довідниками; виконання перекладів.

Впродовж практики вчителі німецької мови надавали консультації з різних питань теорії і практики перекладу. На завершення, кожному практиканту видавалася трудова книжка, у якій зазначалася назва установи і відділу, де він проходив практику, кількість робочих годин, виконана робота. Керівник практики оцінював роботу учня, робив відповідні зауваження і вносив пропозиції, складав та передав у школу відповідний відгук.

Зазначимо, що поряд зі шкільними формами роботи у спеціалізованих школах широко використовувалися позашкільні та позаурочні форми: індивідуальні, групові та масові [1, с. 303-307]. Найпоширенішими були факультативні заняття. Як свідчать матеріали дослідження, а також підтверджують випускники шкіл, їх проведення мало здебільшого формальний характер. Більшість учителів використовували години факультативних занять як додаткові уроки з метою «ліквідування пробілів у знаннях учнів».

Індивідуальна позаурочна робота у формі консультацій стосувалася питань роботи учнів із додатковою інформацією, допомоги у виконанні творчих реферативних завдань або перекладу, роботи зі слабовстигаючими учнями.

Групові форми позаурочної роботи реалізовувалися через діяльність гуртків та тимчасових груп учнів, для проведення певних заходів (організація бібліотеки німецькомовних книг, проведення вечорів самодіяльності німецькою мовою, тощо). Інколи тимчасові групи перетворювалися у постійно діючий гурток. Силами учнів та учителів організовувалися класні куточки з німецької мови, проводилися тематичні вечори, ранки, піонерські збори німецькою мовою, присвячені революційним датам, життю і творчості зарубіжних письменників. У школах було організовано виступи учнів по радіо та телебаченню, практикувалися передачі «Піонерська зірка» німецькою мовою. Однією із форм групової позаурочної роботи був випуск стінгазет. Заняття гуртків, факультативів проводилися у класах-кабінетах з німецької мови або ж у лінгафонному кабінеті, де члени гуртків разом із вчителем власноруч виготовляли саморобні навчальні посібники, таблиці, фотомонтажі про життєвий і творчий шлях визначних людей Німеччини, про листування учнів школи із зарубіжними друзями тощо.

Водночас, зі свідчень частини випускників стало відомо, що вся діяльність шкільних гуртків зводилася переважно до того, щоб підготувати до свят кілька декламацій чи літературних монтажів.

Як вказує аналіз документальних джерел, навчальна та позанавчальна діяльність школи цілеспрямовано розглядалася як вагома складова системи інтернаціонального виховання як складової комуністичного [7, с. 21]. Особлива роль при цьому відводилася Клубам інтернаціональної дружби (КІД) – організації, метою якої було налагодження контактів з однолітками з союзних республік та країн усього світу. Керівниками КІДів зазвичай були вчителі німецької мови. Учасники клубів проводили вечори, конференції, активно займалися листуванням з німецькими, австрійськими школярами, регулярно обмінювалися альбомами, книжками, поштовими листівками. За результатами листування, учні оформляли класні куточки або стінгазети у рубриках «Вивчайте іноземну мову», «Життя молоді НДР» тощо. Наприклад, у низці спеціалізованих шкіл м. Львова, Києва, Харкова, Кам'янця-Подільського діяли музеї КІДу ім. Ернста Тельмана, Віллі Бределя, де було зібрано листи, експонати, документи. З кінця 80-х років між учасниками КІДу та німецькими школами здійснювалися щорічні обміни делегаціями учасників. З розпадом СРСР більшість клубів припинили своє існування.

Не менш поширеними були театральні гуртки, де інсценізували казки, п'єси німецьких авторів, що підтримувало інтерес учнів до вивчення німецької мови, сприяло розвитку комунікативних навичок тощо. Для молодших школярів вчителі німецької мови розробляли власні інсценівки, використовуючи уже готові: розширювала ролі, кількість діючих осіб, включали у текст вивчені пісні, римівки, вивчену лексику та частину нової тощо.

Групову форму реалізували гуртки з розвитку усного мовлення, під час яких учні обговорювали аудіозаписи, готували інсценівки / вистави німецькою мовою, грали в ігри («Лото», «Відгадай задумане слово», «Відгадай загадку» тощо), тренували діалогічне мовлення. Найпоширенішою формою були інтернаціональні вечори, тематика яких була політично орієнтованою, наприклад «Скрізь у світі є ленінці, і Ленін скрізь живе» (присвячений рятуванню пам'ятника В.І. Леніна у м. Айслебен), «Імена, які зливаються із сонцем» (присвячений полум'яним трибунам революції вечір присвячений Розі Люксембург і Карлу Лібкнехту) та ін.

У кінці 80-х років УРСР більш активно включається у міжнародну співпрацю у сфері освіти. З'являються нові можливості поглибленого вивчення німецької мови шляхом здійснення міжнародних учнівських обмінів, організації підвищення кваліфікації вчителів німецької мови закордоном, підписання міжнародних договорів.

Таким чином, основною формою організації навчання протягом досліджуваного періоду залишається урок, допоміжними – лекція, семінар, практикум, практичні та лабораторні заняття. У 70-80-х рр. виникли нестандартні уроки: урок-екскурсія, урок-усний журнал, урок позакласного читання, та відбувся поступовий відхід від типових, стандартних уроків з чітко структурованим планом до уроків з більш динамічною і гнучкою структурою, що створювала простір для мовленнєвої активності кожного учня. Простежено зміни, що мали місце в процесі розвитку форм навчальної діяльності: перехід від здебільшого колективних форм організації навчальної діяльності до індивідуальних форм роботи як урочних, так і позаурочних, що мали характерні особливості, обумовлені змістом діяльності – вивченням німецької мови; групова робота в позаурочний час реалізується через діяльність гуртків, факультативів, творчих груп, КІДів; колективні форми роботи виражалися у шкільних екскурсіях містом, на природу, виробництво, під час яких учні спілкувалися німецькою мовою; виникнення нової форми роботи з іноземної мови – літньої практики на виробництві у межах курсу «Технічний переклад».

Список використаної джерел

1. Фіцула М. М. Педагогіка: навчальний посібник. Видання 2-ге, виправлене, доповнене. / М. М. Фіцула. – К. : «Академвидав», 2005. – 560 с. (Альма-матер)
2. Ягупов В. В. Педагогіка : навчальний посібник / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2003. – 560 с.
3. Миллер Е. Н. Работа с газетой : пособие для учителей немецкого языка средней школы / Е. Н. Миллер. – М. : Просвещение, 1976. – 96 с.

4. Салистра И. Д. Методика обучения немецкому языку в средней школе / И. Д. Салистра. – М. : Гос. учеб.-пед. изд-во Министерства просвещения РСФСР, 1958. – 324 с.
5. Миролюбов А. А. История отечественной методики обучения иностранным языкам / А. А. Миролюбов. – М. : СТУПЕНИ – ИНФРА, 2002. – 448 с.
6. Пассов Е. И. Урок иностранного языка в средней школе / Е. И. Пассов. – М. : Просвещение. – изд. 2-е. – 1988. – 223 с.
7. Заслуженюк В. С. Інтернаціональне виховання в школі / В. С. Заслуженюк. – К. : Радянська школа, 1975. – 142 с.

The article highlights the peculiarities of the development of the most fundamental forms of learning activities in schools with advanced study of German during the second half of the XX th century.

Key words: *a form of learning, strategy of study, foreign language.*

УДК 37.06.4.2

Карандаш М. М.*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті обґрунтовано теоретичні підходи до проблеми розвитку в майбутніх учителів культури спілкування, розкрито доцільності її формування у студентів педагогічних вищих навчальних закладів.

Ключові слова: *культура спілкування, діалог, міжкультурне спілкування, взаємодія.*

На сучасному етапі розвитку суспільства інтерес вчених до моральних проблем не зменшується. Посилення уваги педагогів до питань формування духовно-морального потенціалу суспільства зумовило й інтерес до культури спілкування. Це пояснюється тим, що розвиток такої культури є складовою морального виховання, у свою чергу, сформована моральна культура проявляється більшою мірою саме у спілкуванні. І це виправдано, адже спілкування, будучи основою міжособистісних стосунків, може сприяти як досягненню консенсусу, консолідації, так і розрізненню. Тому на даний час, пріоритетним напрямком системи освіти має стати розвиток культури спілкування, яка надасть можливість правильно встановити контакт, обмінюватися інформацією, адекватно сприймати установки, переживання партнера, узгодити дії з іншими партнерами, тобто побудувати позитивні стосунки.

Формування культури спілкування зумовлене необхідністю підвищення якості підготовки спеціалістів, а також сприяє особистісному й духовному розвитку людини. У зв'язку з цим, у процесі підготовки студентів варто приділяти значної уваги розвитку комунікативної компетентності, що визначає ефективність спілкування, яке є провідним видом взаємодії між індивідами.

В останні десятиліття більшість науковців активно досліджували проблеми культури спілкування. Різні її аспекти досліджували С. Алферова, А. Бодальов, П. Вацлавик, Д. Джонсон, В. Іванова, І. Кон, Ф. Кузін, А. Леонтьєв, М. Пірен, А. Свенцицький, В. Семиченко, Л. Шевченко, В. Шепель. Питання міжкультурного спілкування – В. Заслуженюк, С. Кучеряну, В. Мірошниченко, Є. Денгуб, В. Присакар, Т. Рюлькер, А. Садохін; еволюцію теорії міжкультурного спілкування – С. Нієто; діалог культур – В. Біблер. У XXI столітті досить актуальними стали питання міжкультурного спілкування. Першими до їх розробки вдалися науковці в США, де виникла необхідність вивчення проблеми конфронтації різних расових та етнічних груп. Дослідникам вдалося обґрунтувати комплексність феномену людського спілкування загалом, а також

* © Карандаш М. М., 2012